

Załącznik
do uchwały Nr XV/145/16
Rady Powiatu we Włocławku
z dnia 12 maja 2016 r.



**POWIATOWY
PROGRAM DZIAŁAŃ
NA RZECZ
OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH
na lata 2016 - 2025**

Spis treści

- 1. Wstęp.**
- 2. Wprowadzenie i definicje.**
- 3. Charakterystyka powiatu wrocławskiego.**
- 4. Problem niepełnosprawności na terenie powiatu wrocławskiego.**
- 5. Uzasadnienie programu.**
- 6. Cele operacyjne programu.**
- 7. Sposób realizacji.**
- 8. Projekty do realizacji.**
- 9. Główni realizatorzy programu i zakres ich działań.**
- 10. Źródła finansowania.**

1. Wstęp.

Zgodnie z art. 35 a ust.1 ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (tj. Dz.U. z 2011 r., Nr 127, poz. 721, z późn. zm.) zadaniem powiatu jest opracowanie i realizacja, zgodnego z powiatową strategią rozwiązywania problemów społecznych, powiatowego programu działań na rzecz osób niepełnosprawnych w zakresie:

- a) rehabilitacji społecznej,
- b) rehabilitacji zawodowej i zatrudnienia,
- c) przestrzegania praw osób niepełnosprawnych.

Powiatowy program działań na rzecz osób niepełnosprawnych na lata 2016-2025, zwany dalej „Programem”, wyznacza założenia polityki samorządu powiatu wrocławskiego w zakresie rehabilitacji społecznej, zawodowej i zatrudnianiu oraz przestrzeganiu praw osób niepełnosprawnych. Przedstawiony Program, stanowi uporządkowany zbiór celów tworzących system wspierania niepełnosprawnych mieszkańców powiatu. Jest on wyznacznikiem kierunków działania i może stanowić podstawę do tworzenia bardziej szczegółowych projektów działań. Działania na rzecz osób niepełnosprawnych są zadaniem ogólnospołecznym oraz ważnym elementem polityki i pomocy społecznej realizowanej przez powiat. Są one skierowane na minimalizowanie skutków niepełnosprawności oraz zaspakajanie potrzeb ludzi niepełnosprawnych we wszystkich obszarach życia społecznego, osobistego i zawodowego. Program będzie realizował następujące cele szczegółowe określone w Powiatowej Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych w Powiecie Wrocławskim na lata 2016-2025:

- kształtowanie i rozwijanie świadomości społecznej w zakresie dostrzegania problemów osób niepełnosprawnych,
- zapewnienie dostępu do dóbr i usług umożliwiających pełne uczestnictwo w życiu społecznym,
- zwiększenie dostępu do zaopatrzenia w przedmioty ortopedyczne, środki pomocnicze i sprzęt rehabilitacyjny,
- likwidacja barier architektonicznych, barier technicznych oraz barier w komunikowaniu się,
- zapewnienie osobom niepełnosprawnym pełnego dostępu do rehabilitacji społecznej, kultury, sportu, rekreacji i turystyki,
- zwiększenie aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych poprzez realizację instrumentów rynku pracy określonych w ustawie o promocji zatrudnienia w odniesieniu do osób niepełnosprawnych zarejestrowanych jako bezrobotne i poszukujących pracy,
- zapewnienie konsultacji społecznej wszystkich działań dotyczących osób niepełnosprawnych w fazie ich planowania, wdrażania oraz ewaluacja z samorządną reprezentacją środowiska.

2. Wprowadzenie i definicje.

Program skierowany jest do niepełnosprawnych mieszkańców powiatu wrocławskiego. Szacuje się, że problem ten dotyczy bezpośrednio ponad 6 tysięcy mieszkańców naszego regionu, a pośrednio jeszcze kilku tysięcy członków ich rodzin.

Definicja zawarta w Karcie Praw Osób Niepełnosprawnych mówi: "Niepełnosprawnymi są osoby, których sprawność fizyczna, psychiczna lub umysłowa trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza lub uniemożliwia życie codzienne, naukę, pracę, oraz pełnienie ról społecznych, zgodnie z normami prawnymi i zwyczajowymi". Natomiast ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych zawęża powyższą definicję określając: "Niepełnosprawnymi są osoby, których stan fizyczny, psychiczny lub umysłowy trwale lub okresowo utrudnia ogranicza bądź uniemożliwia wypełnianie ról społecznych, a w szczególności ogranicza zdolności do wykonywania pracy zawodowej, jeśli uzyskały orzeczenie".

Dla potrzeb Programu przyjmujemy obie podane definicje, stosując określenie z ustawy do realizacji zadań z niej wynikających.

Biorąc pod uwagę powyżej przytoczone definicje niepełnosprawność przedstawia się jako zjawisko niejednorodne, które obejmuje wiele ograniczeń funkcjonalnych, może być fizyczna, intelektualna lub polegać na dysfunkcji zmysłów; może wynikać z choroby somatycznej lub choroby umysłowej. Wymienione zaburzenia, sytuacje mogą mieć charakter stały lub przejściowy. Niepełnosprawność dotyczy osób w każdym wieku. Dla lepszego określenia potrzeb osób niepełnosprawnych przyjmujemy podział na siedem głównych grup:

- osoby niewidome i słabo widzące,
- osoby głuche i niedosłyszające,
- osoby niepełnosprawne intelektualnie,

- osoby chore psychicznie,
- osoby niepełnosprawne ruchowo,
- osoby starsze, niepełnosprawne z ogólnego stanu zdrowia,
- ze względu na poszczególne rodzaje schorzeń (np. układu krążenia, cukrzyca, hemofilia, choroby nowotworowe).

3. Charakterystyka powiatu włocławskiego.

Powiat włocławski leży w południowo-wschodniej części województwa kujawsko-pomorskiego, na lewym brzegu rzeki Wisły. Wyjątek stanowi gmina Fabianki, która, jako jedyna, położona jest na prawym brzegu Wisły. Z granic powiatu włocławskiego wydzielony jest powiat grodzki - miasto Włocławek, na obszarze którego położona jest siedziba powiatu włocławskiego.

Ogólna powierzchnia powiatu wynosi 1 472 km², co stanowi 8,2% powierzchni województwa kujawsko-pomorskiego i zamieszkuje w nim 86.809 osób (4,15 % ludności województwa). Wskaźnik gęstości zaludnienia wynosi 59 osób na km² (dla porównania w województwie 117 osób na km², a w kraju 124 osoby na km²), przy czym najwyższy występuje w gminie Fabianki i wynosi 103 osoby na km². Na terenie powiatu jest 13 gmin, 437 wsi oraz 274 sołectwa, dodatkowo zajmuje on pierwsze miejsce w województwie pod względem ilości miejscowości posiadających prawa miejskie tj. Brześć Kujawski, Chodecz, Izbica Kujawska, Kowal, Lubień Kujawski i Lubraniec. Zamieszkuje w nich od 1.293 do 4.603 osób i skupiają łącznie 20% ludności powiatu.

Ludność powiatu włocławskiego w latach 2012-2014.

Tabela nr 1

Płeć	2012 rok	2013 rok	2014 rok
Kobiety	43.876	43.799	43.785
mężczyźni	43.322	43.121	43.024
Ogółem	87.198	86.920	86.809

Źródło: dane GUS „Stan i struktura ludności oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym w 2012r” oraz 2013 i 2014 r.”

Ludność powiatu włocławskiego w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym w latach 2012-2014.

Tabela nr 2

Rok	Ilość mieszkańców powiatu w.g. wieku			Ludność powiatu ogółem
	Wiek Przedprodukcyjny	Wiek Produkcyjny	Wiek Poprodukcyjny	
2012	16.849	55.667	14.682	87.198
2013	16.422	55.548	14.950	86.920
2014	16.110	55.420	15.279	86.809

Źródło: Dane Urzędu Statystycznego w Bydgoszczy w „Województwo Kujawsko-Pomorskie Podregiony. Powiaty, Gminy 2013 rok” i 2014 rok, Bank danych lokalnych – strona internetowa.

Biorąc pod uwagę powyższe dane i próbując dokonać prognozy ludności powiatu na najbliższe lata, należy zwrócić uwagę na dwie istotne kwestie. Pierwsza z nich to spadająca liczba osób w wieku przedprodukcyjnym, a więc dzieci i młodzieży. Druga z kolei odnosi się do wzrostu liczby osób w wieku poprodukcyjnym. W przyszłości ta ostatnia grupa będzie zasilana przez osoby w wieku produkcyjnym, której liczba również spada. Powyższe tendencje będą wymagały dostosowania usług społecznych do potrzeb zarówno dzieci i młodzieży, jak również seniorów. W przypadku tych pierwszych konieczne będzie dostosowanie oferty edukacyjno-wychowawczej, kulturalnej i sportowo-rekreacyjnej, tym drugim trzeba będzie natomiast udzielić stosownej pomocy materialnej jak też rzeczowej, ułatwić im korzystanie z usług medycznych, opiekuńczych i rehabilitacyjnych oraz różnorodnych form aktywnego spędzania czasu wolnego.

Prognoza liczby ludności (GUS) przewiduje, że w roku 2025 w powiecie włocławskim będą zamieszkiwać 84 743 osoby, co oznacza spadek liczby ludności o 2,5 % w stosunku do roku 2013, podobny spadek liczby ludności zanotuje województwo kujawsko-pomorskie (o 2,6%).

Powierzchnia powiatu włocławskiego.



4. Problem niepełnosprawności na terenie powiatu włocławskiego.

Niepełnosprawność jest zjawiskiem, które może prowadzić do wykluczenia społecznego, dlatego aktywne i skuteczne wspieranie osób niepełnosprawnych stanowi ogromne wyzwanie dla lokalnych samorządów. Niepełnosprawność jest problemem złożonym, który można rozpatrywać w aspekcie zawodowym, społecznym i zdrowotnym. Osoby z niepełnosprawnością mają długotrwale naruszoną sprawność fizyczną, umysłową, intelektualną lub w zakresie zmysłów, co może, w oddziaływaniu z różnymi barierami, utrudniać im pełny i skuteczny udział w życiu społecznym, na zasadzie równości z innymi osobami. Jest to więc grupa mieszkańców powiatu, wymagająca szczególnej pomocy w różnych sferach życia.

Wyróżniamy trzy stopnie niepełnosprawności: lekki, umiarkowany i znaczny. Każdy z tych stopni określa stan zdrowia z uwzględnieniem kryterium zawodowego.

Podstawowym wykładnikiem i narzędziem realizacji polityki społecznej na rzecz ludzi niepełnosprawnych jest wsparty odpowiednią infrastrukturą legislacyjno-instytucjonalną proces rehabilitacji leczniczej, psychologicznej, społecznej i zawodowej. Rehabilitacja ta obejmuje różne formy wsparcia wspomagające osoby niepełnosprawne w wypełnianiu przypisanych im ról społecznych, takie jak: poradnictwo społeczne, prawne i psychologiczne oraz edukację i przygotowanie zawodowe, a także umożliwiające samodzielną lokomocję, komunikowanie się z otoczeniem i prowadzenie niezależnego, codziennego życia. Ostatnie dane dotyczące wskaźników niepełnosprawności w powiecie włocławskim, oparte na informacjach zawartych w Karcie Powiatu za 2013 r wskazują, że liczba osób niepełnosprawnych w powiecie włocławskim wynosiła 6.365 osób, zgodnie z danymi zawartymi w tab.3.

Tabela nr 3

Liczba osób niepełnosprawnych w powiecie włocławskim. Stan na 31.12.2013 r.

Osoby niepełnosprawne w 2013 r	Ogółem: 6.365
- w tym kobiety	2.911
-w tym mężczyźni	2.926
- w tym dzieci	528

Źródło: dane własne PCPR.

Osoby niepełnosprawne stanowiły zatem 7,32 % ogółu mieszkańców, który w 2013 r wynosił 86.920 osób.

W roku 2014 niepełnosprawność stanowiła podstawę do przyznania przez ośrodki pomocy społecznej w powiecie włocławskim pomocy dla 951 rodzin.

Tabela nr 4

Liczba rodzin objętych wsparciem z powodu niepełnosprawności w powiecie włocławskim. Stan na 31.12.2014 r.

L.p.	Miasto/Gmina	Niepełnosprawność Liczba rodzin objętych wsparciem
1	Miasto Kowal	77
2	Miasto-Gmina Brześć Kujawski	108
3	Miasto-Gmina Chodecz	66
4	Miasto-Gmina Izbica Kujawska	74
5	Miasto-Gmina Lubień Kujawski	59
6	Miasto-Gmina Lubraniec	103
7	Gmina Baruchowo	62
8	Gmina Boniewo	18
9	Gmina Chocień	99
10	Gmina Fabianki	135
11	Gmina Kowal	38
12	Gmina Lubanie	65
13	Gmina Włocławek	47
Razem		951

Źródło: dane z MPiPS-03 udostępnione przez ops.

W powiecie włocławskim wydawaniem orzeczeń o niepełnosprawności i stopniu niepełnosprawności zajmuje się Powiatowy Zespół do Spraw Orzekania o Niepełnosprawności we Włocławku.

W Zespole można uzyskać orzeczenie o stopniu niepełnosprawności, które ma zastosowanie do celów pozarentowych, można otrzymać legitymację służącą do korzystania z ulg i uprawnień oraz kartę parkingową. Liczbę wydanych orzeczeń w 2015 dla mieszkańców powiatu włocławskiego z podziałem na cel złożenia wniosku przedstawia Tab. Nr 5.

Tabela Nr 5

Liczba wydanych przez Powiatowy Zespół do Spraw Orzekania o Niepełnosprawności we Włocławku orzeczeń o stopniu niepełnosprawności dla mieszkańców powiatu włocławskiego w roku 2015 ze względu na cel złożenia wniosku.

L.p.	Cel złożenia wniosku	Liczba
1.	Odpowiednie zatrudnienie	497
2.	Szkolenie	7
3.	Uczestnictwo w warsztatach terapii zajęciowej	21
4.	Konieczność zaopatrzenia w przedmioty ortopedyczne i środki pomocnicze	305
5.	Korzystanie z systemu środowiskowego wsparcia w samodzielnej egzystencji (korzystanie z usług socjalnych, opiekuńczych, terapeutycznych i rehabilitacyjnych)	394
6.	Zasiłek stały	0
7.	Zasiłek pielęgnacyjny	186
8.	Korzystanie z karty parkingowej	132
9.	Inne: jakie?	63
	Razem	1.605

Źródło: Wewnętrzne dane Powiatowego Zespołu ds. Orzekania o Niepełnosprawności.

W powiecie włocławskim funkcjonuje również powołana przez Starostę Włocławskiego Powiatowa Społeczna Rada do Spraw Osób Niepełnosprawnych we Włocławku.

Do zakresu działania Powiatowej Społecznej Rady do Spraw Osób Niepełnosprawnych we Włocławku należy inspirowanie przedsięwzięć zmierzających do integracji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych, realizacja praw osób niepełnosprawnych, opiniowanie projektów programów działań na rzecz osób niepełnosprawnych, ocena realizacji programów, oraz opiniowanie projektów uchwał i programów przyjmowanych przez radę powiatu pod kątem ich skutków dla osób niepełnosprawnych.

Jednostkami wspierającymi system pomocy osobom niepełnosprawnym w powiecie są :

1) domy pomocy społecznej.

Na terenie powiatu włocławskiego funkcjonuje 5 domów pomocy społecznej. Zadaniem domu pomocy społecznej jest świadczenie usług bytowych, opiekuńczych, wspomagający i edukacyjnych na poziomie obowiązującego standardu, w zakresie i formach wynikających z indywidualnych potrzeb mieszkańców domu. W domach pomocy społecznej według stanu na dzień 30.12.2015 r. było 305 miejsc, w których zamieszkiwało 303 mieszkańców. Szczegółowe dane w tabeli Nr 6.

Tabela nr 6

Liczba mieszkańców domów pomocy społecznej w powiecie włocławskim. Stan na 31.12.2015 r.

Domu	Miejscowość	Liczba miejsc	Liczba mieszkańców
dla osób przewlekłe somatycznie chorych	Kowal	66	66
dla osób przewlekłe psychicznie chorych	Kurowo	60	60
da osób w podeszłym wieku	Rzezewo	30	30
dla mężczyzn niepełnosprawnych intelektualnie	Wilkowiczki	89	87
dla mężczyzn niepełnosprawnych	Izbica Kujawska*	60	60

intelektualnie			
Ogółem		305	303

**Dom prowadzony przez Zgromadzenie Zakonne Maleszewska Boskiej Opatrzności-Orioniści Prowincja Polska z siedzibą w Warszawie.*

2) środowiskowe domy samopomocy.

Środowiskowy dom samopomocy jest jednostką organizacyjną pomocy społecznej dziennego pobytu. Zapewnia on specjalistyczne usługi opiekuńcze w ramach dziennego pobytu. Dom zapewnia opiekę osobom, które ze względu na wiek, chorobę lub niepełnosprawność wymagają częściowej opieki i pomocy w zaspakajaniu niezbędnych potrzeb życiowych. Na terenie powiatu funkcjonują dwa Środowiskowe Domy Samopomocy: w Kowalu /o zasięgu powiatowym/ oraz w Czarnem, gm. Baruchowo /o zasięgu gminnym/.

3) Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie we Włocławku realizujące na rzecz osób niepełnosprawnych w powiecie włocławskim różne formy wsparcia.

Największa grupa osób korzysta z dofinansowań do zakupu sprzętu rehabilitacyjnego, przedmiotów ortopedycznych i środków pomocniczych. Nie wszyscy jednak zgłaszający się o ww wsparcie pomoc tą otrzymali. Związane jest to z ograniczonymi środkami finansowymi PFRON.

• Dofinansowanie zaopatrzenia w sprzęt rehabilitacyjny, przedmioty ortopedyczne i środki pomocnicze

Sprzęt rehabilitacyjny jest to sprzęt niezbędny do rehabilitacji ruchowej lub innej, zaleconej przez lekarza w warunkach domowych, a który nie jest objęty ubezpieczeniem zdrowotnym. Przepisy prawa nie dookreślają na jaki sprzęt PCPR może udzielić dofinansowania. Niekiedy podstawą uznania przez PCPR danego sprzętu jako sprzętu rehabilitacyjnego, którego zakup może być dofinansowany ze środków PFRON, jest opinia Biura Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych, wystawiana zarówno na prośbę osoby zainteresowanej jak i PCPR.

Przedmioty ortopedyczne i środki pomocnicze są skatalogowane, a katalog jest załącznikiem do rozporządzenia ministra zdrowia. W rozporządzeniu zawarte są określone limity finansowania każdego przedmiotu w ramach ubezpieczenia, dlatego procentowe wskaźniki dofinansowań ze środków PFRON odnoszą się wprost do tych limitów.

Jest to niezwykle istotne w kontekście sposobu wnioskowania o dofinansowanie. O ile bowiem o sprzęt rehabilitacyjny osoby niepełnosprawne wnioskują podpierając się zaświadczeniem lekarza prowadzącego, o tyle przy przedmiotach ortopedycznych i środkach pomocniczych podstawowym dokumentem jest wniosek o zaopatrzenie w dany przedmiot, potwierdzony w oddziale NFZ.

Tabela nr 7

Dofinansowanie zaopatrzenia w sprzęt rehabilitacyjny, przedmioty ortopedyczne i środki pomocnicze.

L.p.	Dofinansowanie zaopatrzenia w sprzęt rehabilitacyjny, przedmioty ortopedyczne i środki pomocnicze	Rok 2014	Rok 2015
1	Liczba osób, które złożyły wnioski	532	511
2	Liczba osób, które uzyskały dofinansowanie	337	327
3	Wartość dofinansowania w zł	263.497 zł	347.140 zł

Źródło: dane PCPR we Włocławku.

• Dofinansowanie likwidacji barier architektonicznych, w komunikowaniu się i technicznych.

Największą barierą w rozwoju i czynnym uczestnictwie w życiu społecznym osób niepełnosprawnych jest brak możliwości opuszczenia miejsca zamieszkania. Dotyczy to zwłaszcza osób poruszających się na wózkach inwalidzkich. Brak podjazdów do wózka, występujące bariery architektoniczne w środowisku rodzinnym uniemożliwiają często aktywne włączenie się w życie zawodowe jak i życie społeczności lokalnej.

Bariery architektoniczne - to wszelkie utrudnienia występujące w budynku i jego najbliższej okolicy, które ze względu na rozwiązania techniczne, konstrukcyjne lub warunki użytkowania uniemożliwiają lub utrudniają swobodę ruchu osobom niepełnosprawnym.

Zainteresowanie likwidacją barier architektonicznych wzrasta w każdym roku realizacji zadania, ale z uwagi na ograniczone środki finansowe pierwszeństwo w uzyskaniu dofinansowania mają osoby niepełnosprawne ze znacznym stopniem niepełnosprawności poruszające się na wózkach inwalidzkich.

Bariery w komunikowaniu się to ograniczenia uniemożliwiające lub utrudniające osobie niepełnosprawnej swobodne porozumiewanie się i/lub przekazywanie informacji.

Bariery techniczne to takie bariery, które utrudniają lub uniemożliwiają osobie niepełnosprawnej funkcjonowanie społeczne. Likwidacja tej bariery powinna powodować sprawniejsze działanie tej osoby w społeczeństwie i umożliwić jej funkcjonowanie w życiu codziennym.

Bariery stanowią jeden z najpoważniejszych problemów, z jakimi borykają się osoby niepełnosprawne. W znaczny sposób hamują one proces rehabilitacji społecznej i zawodowej, jak również życia społecznego (dostępność do budynków, w tym użyteczności publicznej).

Osoba niepełnosprawna, zwłaszcza ta poruszająca się na wózku inwalidzkim, nawet jeżeli zdoła o własnych siłach opuścić mieszkanie, staje w obliczu kompletnej niemożności działania – wysokie krawężniki na przejściach, brak ogólnie dostępnych przystosowanych środków transportu. Większość obiektów, z których przeciętny obywatel bez trudu korzysta, posiada bariery nie do pokonania dla osób niepełnosprawnych.

Tabela nr 8

Pomoc na likwidację barier architektonicznych, technicznych i w komunikowaniu się.

L.p.	Pomoc na likwidację barier architektonicznych, technicznych i w komunikowaniu się	Rok 2014	Rok 2015
1	Liczba osób, które złożyły wnioski	43	52
2	Liczba osób, które uzyskały dofinansowanie	8	10
3	Wartość dofinansowania w zł	142.274 zł	181.410 zł

Źródło: dane PCPR we Włocławku.

- Dofinansowanie uczestnictwa osób niepełnosprawnych i ich opiekunów w turnusach rehabilitacyjnych**

Wśród osób niepełnosprawnych od lat dużym zainteresowaniem cieszy się dofinansowanie do uczestnictwa w turnusie rehabilitacyjnym, ale z uwagi na znacznie niższe środki przekazywane przez PFRON w ciągu ostatnich lat nie wszystkie osoby mogły z niej skorzystać.

Turnusy rehabilitacyjne są zorganizowaną formą aktywnej rehabilitacji, połączoną z elementami wypoczynku, której celem jest ogólna poprawa psychofizycznej sprawności oraz rozwijanie umiejętności społecznych uczestników, między innymi przez nawiązywanie i rozwijanie kontaktów społecznych, realizację i rozwijanie zainteresowań.

Tabela nr 9

Dofinansowanie uczestnictwa osób niepełnosprawnych i ich opiekunów w turnusach rehabilitacyjnych.

L.p.	Turnusy rehabilitacyjne	Rok 2014	Rok 2015
1	Liczba osób, które złożyły wnioski	192	146
2	Liczba osób, które uzyskały pomoc	92	24
3	Wartość dofinansowania w zł	67.742	21.655

Źródło: dane PCPR we Włocławku.

- Dofinansowanie sportu, kultury i rekreacji osób niepełnosprawnych** – polega na dofinansowaniu działań na rzecz osób niepełnosprawnych podejmowanych przez organizacje pozarządowe. Przedsięwzięcia te mają na celu rehabilitację społeczną, integrację oraz aktywizację osób niepełnosprawnych. Wszystkie organizacje pozarządowe działające na rzecz osób niepełnosprawnych mają określone statuty, a ich członkowie korzystają z określonych praw i obowiązków.

Większość organizacji pozarządowych adresuje swoją pomoc do członków stowarzyszenia. Rodzaj oferowanego wsparcia to między innymi: wycieczki, spotkania integracyjne, pogadanki edukacyjne, obchody świąt i rocznic itp.

Włączanie i wspieranie organizacji pozarządowych do działań na rzecz osób niepełnosprawnych pozwala na rozszerzenie rozmaitych form aktywności, a także spowoduje, że obecność osób niepełnosprawnych w życiu społeczności lokalnej staje się czymś naturalnym.

Tabela nr 10

Dofinansowanie sportu, kultury, rekreacji i turystyki osób niepełnosprawnych.

L.p.	Dofinansowanie sportu, kultury i rekreacji osób niepełnosprawnych	Rok 2014
1	Liczba dofinansowanych imprez	4
2	Liczba niepełnosprawnych uczestników	67
3	Wartość dofinansowania ogółem w zł	11.000

Źródło: dane PCPR we Włocławku.

W roku 2015 zadanie to nie było realizowane z uwagi na ograniczone środki PFRON.

Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie we Włocławku pozyskuje także środki pozabudżetowe na realizację zadań na rzecz osób niepełnosprawnych.

Programy realizowane na rzecz osób niepełnosprawnych ze środków pozabudżetowych i współfinansowane ze środków unii europejskiej.

- **Projekt „Podróż do samodzielności”.**

Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie we Włocławku od 2008 do 31.12.2014 roku realizowało projekt systemowy pt. „Podróż do samodzielności” z dofinansowaniem ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego - Priorytet VII Promocja integracji społecznej, Działanie 7.1 Rozwój i upowszechnianie aktywnej integracji.

Celem głównym projektu było uruchomienie procesu aktywizacji zawodowej, społecznej i edukacyjnej osób niepełnosprawnych zamieszkujących teren powiatu włocławskiego, a także wychowanków pieczy zastępczej oraz wychowanków Domu Dziecka z Lubienia Kujawskiego. Na przestrzeni lat 2008-2014 wsparciem objęto ogółem 273 osoby, w tym 238 osób niepełnosprawnych.

W ramach realizowanego projektu osoby niepełnosprawne legitymujące się stopniem niepełnosprawności, pozostające bez zatrudnienia i będące w wieku aktywności zawodowej, wzięły udział w dwutygodniowym turnusie rehabilitacyjnym połączonym z zajęciami z doradcą zawodowym. Zajęcia miały na celu podniesienie kompetencji zawodowych, naukę redagowania dokumentów niezbędnych podczas poszukiwania pracy, właściwe zachowanie się podczas rozmowy kwalifikacyjnej, itp. W wyniku analizy predyspozycji i potrzeb uczestników projektu, osoby niepełnosprawne do 30 roku życia odbyły 4 miesięczny staż zawodowy. Pomimo istniejącej możliwości uzupełnienia przez uczestników projektu wykształcenia na poziomie podstawowym, ponadgimnazjalnym lub policealnym, nikt z uczestników projektu nie skorzystał z tej możliwości. Osoby niepełnosprawne uczestniczące w projekcie wzięły także udział wraz z najbliższym członkiem rodziny w spotkaniu z doradcą zawodowym. Wspólne spotkania miały na celu zmotywowanie otoczenia do współpracy i działań wspierających aktywizację zawodową niepełnosprawnych członków rodziny.

- **„Program wyrównywania różnic między regionami II”**

Mając na uwadze potrzeby osób niepełnosprawnych, powiat włocławski za pośrednictwem Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie w roku 2014 po raz kolejny realizował „Program wyrównywania różnic między regionami II”. Zgodnie z umową zawartą z Oddziałem Kujawsko Pomorskim PFRON w Toruniu w dniu 05 września 2014r., po pozytywnym rozpatrzeniu złożonych wniosków powiat włocławski otrzymał kwotę 160.000,00 zł. - na dofinansowanie ze środków PFRON do zakupu dwóch samochodów 9 osobowych przystosowanych do przewozu osób niepełnosprawnych na wózkach inwalidzkich po jednym dla Domu Pomocy Społecznej w Kowalu oraz Domu Pomocy Społecznej w Kurowie.

W roku 2015 program ten nie był realizowany.

- **Pilotażowy program „Aktywny samorząd”**

Od 2012 roku powiat wrocławski realizuje program Aktywny Samorząd. W 2015 r niepełnosprawni mieszkańcy powiatu wrocławskiego legitymujący się znacznym bądź umiarkowanym stopniem niepełnosprawności w ramach programu mogli składać wnioski w dwóch modułach. Z uwagi na ograniczone środki PFRON moduł I obejmował dofinansowanie w następujących obszarach:

Obszar A – likwidacja bariery transportowej:

Zadanie 2 – pomoc w uzyskaniu prawa jazdy kategorii B.

Obszar B – likwidacja barier w dostępie do uczestnictwa w społeczeństwie informacyjnym:

Zadanie 2 – dofinansowanie szkoleń w zakresie obsługi nabytego w ramach programu sprzętu elektronicznego i oprogramowania.

Obszar C likwidacja barier w poruszaniu się :

Zadanie 2 – pomoc w utrzymaniu sprawności technicznej posiadanego wózka inwalidzkiego o napędzie elektrycznym,

Zadanie 3 – pomoc w zakupie protezy kończyny, w której zastosowano nowoczesne rozwiązania techniczne, tj. protezy co najmniej na III poziomie jakości,

Zadanie 4 – pomoc w uzyskaniu sprawności technicznej posiadanej protezy kończyny, w której zastosowano nowoczesne rozwiązania techniczne, tj. protezy co najmniej na III poziomie jakości.

Obszar D – pomoc w utrzymaniu aktywności zawodowej poprzez zapewnienie opieki dla osoby zależnej.

Moduł II obejmował pomoc w uzyskaniu wykształcenia na poziomie wyższym.

Głównym celem programu było wyeliminowanie lub zmniejszenie barier ograniczających uczestnictwo osób niepełnosprawnych w życiu społecznym zawodowym i w dostępie do edukacji.

Do Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie we Wrocławku wpłynęło 45 wniosków, z czego udzielono 44 dofinansowania. W ramach Modułu I wsparciem objętych zostało 8 osób, wśród których 2 osoby niepełnosprawne uzyskały dofinansowanie do prawa jazdy kat. B, a pozostałym 6 osobom udzielono dofinansowania do utrzymania sprawności technicznej do posiadanego wózka inwalidzkiego o napędzie elektrycznym. W ramach modułu II złożonych zostało z kolei 37 wniosków. Wśród tej grupy beneficjentów, były osoby, które kończyły już naukę, jak również te, które naukę na poziomie wyższym rozpoczynały po raz pierwszy.

Mimo zmniejszonej ilości realizowanych zadań w roku 2015, program „Aktywny Samorząd” cieszył się dużym zainteresowaniem wśród osób niepełnosprawnych.

5. Uzasadnienie programu.

W przeszłości polityka wobec osób niepełnosprawnych w dużej mierze polegała na społecznej kompensacji poprzez działania charytatywne, oddzielne świadczenia na marginesie społeczeństwa oraz rozwój usług opiekuńczych. Pomimo, że była ona potrzebna i oparta na dobrych intencjach, wpłynęła na marginalizację i zbyt niskie uczestnictwo tej grupy osób w życiu społecznym.

Do powstania popularnych stereotypów przyczyniał się sam brak obecności lub praktyczna niewidoczność osób z niepełnosprawnością w głównych dziedzinach życia. Prowadziło to z kolei do samonapędzającego się procesu marginalizacji. Właśnie w ten sposób wzmacniały się wzajemne uprzedzenia, brak równych szans i dyskryminacja.

Marginalizacja i dyskryminacja ze względu na niepełnosprawność obciążają również ogromnymi kosztami państwo opiekuńcze.

Uznano, że taka sytuacja nie może istnieć w dalszym ciągu. Nowe podejście zostało sformułowane w **"Standardowych Zasadach Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych" - Uchwale z 3 grudnia 1993 roku Zgromadzenia Ogólnego ONZ**. Również Wspólnota Europejska na różnych swoich szczeblach wydawała Komunikaty i Uchwały zgodne ze Standardowymi Zasadami, w tym Raport pt. "Niewidzialni Obywatele" w grudniu 1995 roku, Uchwałę Rady i Przedstawicieli Rządów Państw Członkowskich z dnia 20 grudnia 1996 roku nt. "Równych szans dla osób niepełnosprawnych" i Komunikat Komisji z dnia 20 maja 2000 roku nt. "W kierunku Europy bez Barier dla Osób Niepełnosprawnych".

Natomiast działania rządu i ustawodawstwa polskiego zgodne z wytycznymi zawartymi w Standardowych Zasadach to:

- Rządowy Program Działań na Rzecz Osób Niepełnosprawnych i Ich Integracji ze Społeczeństwem z 5 października 1993 roku,
- Karta Praw Osób Niepełnosprawnych - Uchwała Sejmu RP z dnia 1 sierpnia 1997 roku,
- Ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych z dnia 27 sierpnia 1997 z późniejszymi zmianami,
- Konstytucja RP zawiera odpowiednie zapisy mające zapobiec praktykom dyskryminacyjnym wobec osób niepełnosprawnych,
- w Kodeksie Pracy wprowadzono zapis zabraniający dyskryminacji osób niepełnosprawnych w stosunku pracy.

Karta Praw Osób Niepełnosprawnych potwierdziła fundamentalne prawa osób niepełnosprawnych do niezależnego, samodzielnego i aktywnego życia. Zakazuje również dyskryminacji tych osób. Jednocześnie Sejm RP wezwał Rząd RP i władze samorządowe do podjęcia działań ukierunkowanych na urzeczywistnienie tych praw. Karta powinna, zatem stanowić wytyczne dla polityki władz rządowych i samorządowych w dziedzinie rozwiązań dotyczących osób niepełnosprawnych.

6. Cele operacyjne programu.

Celem programu jest zwiększenie udziału osób niepełnosprawnych w życiu społecznym i gospodarczym powiatu włocławskiego poprzez wyrównywanie ich szans w korzystaniu z praw i obowiązków, jakie przysługują pozostałym obywatelom. Cel ten będzie osiągnięty poprzez realizację następujących celów operacyjnych:

- kształtowanie i rozwijanie świadomości społecznej w zakresie dostrzegania i rozumienia problemów osób niepełnosprawnych,
- zwiększenie dostępu do zaopatrzenia w przedmioty ortopedyczne, środki pomocnicze i sprzęt rehabilitacyjny,
- likwidacja barier architektonicznych, barier transportowych oraz barier w komunikowaniu się,
- zapewnienie dostępu do dóbr i usług umożliwiających pełne uczestnictwo w życiu społecznym,
- zapewnienie osobom niepełnosprawnym pełnego dostępu do rehabilitacji społecznej kultury, sportu, rekreacji i turystyki,
- zwiększenie aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych poprzez realizację instrumentów rynku pracy określonych w ustawie o promocji zatrudnienia w odniesieniu do osób niepełnosprawnych zarejestrowanych jako bezrobotne i poszukujących zatrudnienia,
- zapewnienie konsultacji społecznej wszystkich działań dotyczących osób niepełnosprawnych w fazie ich planowania, wdrażania oraz ewaluacji z samorządną reprezentacją środowiska.

7. Sposób realizacji.

Wstępem do realizacji Programu będzie zdiagnozowanie sytuacji osób niepełnosprawnych zamieszkałych na terenie powiatu włocławskiego z uwzględnieniem; przedziału wiekowego i stopnia niepełnosprawności, doświadczanych barier, przynależności do organizacji pozarządowych.

Program będzie realizowany poprzez wykonanie poszczególnych projektów, które są ściśle nakierowane na osiągnięcie poszczególnych celów operacyjnych programu.

8. Projekty do realizacji.

8.1. Kształtowanie i rozwijanie świadomości społecznej w zakresie dostrzegania oraz rozumienia problemów osób niepełnosprawnych.

Możliwości tkwiące w osobach niepełnosprawnych są ograniczane przez warunki, w jakich odbywa się ich społeczne funkcjonowanie, a poczucie zagrożenia bytu jest silniejsze niż w przeciętnych rodzinach. Wynika to nie tylko z generalnie niższego statusu materialnego, z występujących ograniczeń i utrudnień w społecznym funkcjonowaniu, ale także ze społecznego niezrozumienia ich potrzeb, a wręcz marginalizacji.

Niepełnosprawność narusza najcenniejsze wartości człowieka: zdrowie, sprawność fizyczną, zdolność do wypełniania podstawowych zadań społecznych i stanowi przeszkodę w realizacji własnych celów. Postrzegana

jest jako stan niepożądany, niekorzystny fakt społeczny, często nieświadomie wywołujący niepokój, budzący obawę, że i nas może spotkać podobny los.

Brak kontaktów powoduje, że w ocenach kierujemy się silnie zakorzenionymi w świadomości stereotypami, mitami, niesprawdzonymi informacjami, na podstawie, których przeciętny Polak postrzega osoby niepełnosprawne przez pryzmat ograniczeń, niskich rent, miernych sukcesów życiowych i zawodowych, skali bezradności i koniecznej pomocy. Takie postrzeganie sytuuje te osoby w roli klientów różnych instytucji pomocowych i powoduje ich marginalizację.

Ograniczenia sprawności kojarzone są jako odchylenia od normy, a kontakt z osobami niepełnosprawnymi budzi poczucie bezradności i zakłopotania. Społeczne oczekiwanie idzie w kierunku dokonywania zmian w samej osobie niepełnosprawnej poprzez leczenie, rehabilitację, przystosowanie.

Tymczasem problem osób niepełnosprawnych tkwi nie tylko w niepełnosprawności, ale także, a może przede wszystkim, w osobach sprawnych.

Istotna jest, zatem zmiana społecznego sposobu myślenia i postaw wobec organizacji życia osób niepełnosprawnych, gdyż właściwe otoczenie społeczne stymulując wpływa na rozwiązywanie ich problemów.

8.1.1. Zadania do realizacji:

- działania informacyjno-edukacyjne w mediach przybliżające problemy osób niepełnosprawnych i organizacji społecznych działających na ich rzecz,
- zagwarantowanie warunków do udziału osób niepełnosprawnych w imprezach organizowanych przez Powiat i Miasto - informacja + promocja imprez w miejscach dostępnych dla osób niepełnosprawnych.
- opracowanie i prowadzenie strony internetowej dotyczącej problemów osób niepełnosprawnych w zakresie informacji, ulg, przepisów.

8.2. Zwiększenie dostępu do zaopatrzenia w przedmioty ortopedyczne, środki pomocnicze i sprzęt rehabilitacyjny.

Wstępna diagnoza realizacji celu strategicznego projektu na terenie powiatu włocławskiego wskazuje, że jest on realizowany fragmentarycznie przez różne podmioty od służby zdrowia, pomocy społecznej po organizacje pozarządowe. Brak jest przepływu informacji pomiędzy tym podmiotami, a w szczególności brakuje kontroli i oceny przebiegu rehabilitacji danej osoby niepełnosprawnej.

Bardzo duże znaczenie w osiągnięciu pozytywnych rezultatów leczenia i usprawniania ma poradnictwo medyczne, socjalne i pedagogiczne oraz terapia psychologiczna. W przypadku niepełnosprawnego lub zagrożonego niepełnosprawnością dziecka działania te powinny być skierowane do jego rodziców. Ważne jest też wsparcie przez grupę innych rodziców dzieci z taką samą niepełnosprawnością. Odpowiednie postawy rodzicielskie wobec niepełnosprawnego dziecka pozwolą nie tylko na osiągnięcie pozytywnych rezultatów wczesnego leczenia i usprawniania oraz rehabilitacji psycho-edukacyjnej, ale również pozwolą na jego możliwie pełen rozwój, a następnie uczestnictwo w życiu społecznym.

Można powiedzieć, że odwrotną sytuację mamy u osoby dorosłej, która na skutek wypadku czy choroby staje się osobą niepełnosprawną. Obok ewentualnej potrzeby ratowania życia leczenie i rehabilitacja medyczna jest nieskuteczna bez wsparcia poradnictwem i ewentualną terapią. Jak wynika z praktyki, najlepsze rezultaty daje wsparcie udzielone przez inne osoby z taką samą niepełnosprawnością.

Następnym elementem wsparcia wczesnego procesu leczenia i rehabilitacji jest szybkie i adekwatne zaopatrzenie w przedmioty ortopedyczne, środki pomocnicze i sprzęt rehabilitacyjny. Wszystkie osoby niepełnosprawne, które potrzebują tych przedmiotów i urządzeń, powinny mieć do nich swobodny dostęp, niezależnie od swojej sytuacji finansowej. Obecnie ani w powiecie włocławskim, ani w całym kraju nie ma efektywnego systemu takiego zaopatrzenia.

8.2.1. Zadania do realizacji:

- wspieranie leczenia i rehabilitacji szerokim poradnictwem i wsparciem pracowników socjalnych oraz samych osób niepełnosprawnych i członków ich rodzin.
- działania zmierzające do pełnego i adekwatnego w stosunku do rodzaju i stopnia niepełnosprawności zaopatrzenia w przedmioty ortopedyczne, środki pomocnicze i sprzęt rehabilitacyjny, poprzez m.in. szeroką informację udzielaną osobom niepełnosprawnym przez pracowników PCPR.

8.3. Likwidacja barier architektonicznych, barier technicznych oraz barier w komunikowaniu się.

Barierzy architektoniczne, urbanistyczne, transportowe, w komunikowaniu się i techniczne są jednym z najistotniejszych ograniczeń utrudniających, a często wręcz uniemożliwiających osobom niepełnosprawnym korzystanie z przysługującego im prawa do pełnego życia i zaspokajania swoich potrzeb na równi z innymi.

Na dostosowanie mieszkań dla osób niepełnosprawnych składanych jest w PCPR rocznie około 70 wniosków osób dorosłych oraz 7-10 wniosków dla dzieci. Przedmiotem szczególnego zainteresowania jest adaptacja łazienek oraz umożliwienie samodzielnego wyjścia z domu (budowa podjazdu, montaż windy). Pomocą objęte są głównie osoby niepełnosprawne ruchowo. Szczęólnego wsparcia wymagają rodziny z małym dzieckiem, nad którym wieloletnia opieka często skutkuje niepełnosprawnością opiekunów - zwłaszcza samotnych matek.

Istotnym jest również możliwość zapewnienia osobom niepełnosprawnym pełnego dostępu do zakładów opieki zdrowotnej i placówek edukacyjnych. Należy zatem podejmować starania o dodatkowe środki w ramach obowiązujących programów, z których będzie można zakupić samochody oraz dostosować istniejące zakłady opieki zdrowotnej bądź placówki edukacyjne do potrzeb osób niepełnosprawnych.

8.3.1. Zadania do realizacji:

- systematyczne dostosowywanie mieszkań do potrzeb osób niepełnosprawnych - likwidacja barier,
- tworzenie warunków społecznej komunikacji osób niepełnosprawnych,
- pozyskiwanie środków na likwidację barier architektonicznych w instytucjach użyteczności publicznej, zajmujących się działalnością na rzecz osób niepełnosprawnych.

8.4. Zapewnienie dostępu do dóbr i usług umożliwiających pełne uczestnictwo w życiu społecznym.

Pomoc społeczna jest fragmentem polityki społecznej państwa, powołanym do udzielania pomocy osobom i rodzinom, które znalazły się w trudnej sytuacji życiowej i nie są w stanie jej pokonać wykorzystując własne środki, możliwości i uprawnienia. Celem pomocy jest zaspokojenie niezbędnych potrzeb życiowych w taki sposób, aby osoba lub rodzina żyła w warunkach odpowiadających godności człowieka.

Osoby niepełnosprawne korzystają ze świadczeń pomocy społecznej na ogólnych zasadach, określonych w ustawie dla ogółu społeczeństwa.

Obok zabezpieczenia niezbędnych życiowych potrzeb osób niepełnosprawnych, konieczne jest również zorganizowanie takiej specyficznej pomocy, która umożliwi osobie niepełnosprawnej usamodzielnienie się i opuszczenie kręgu beneficjentów pomocy społecznej, pozwoli na prawdziwe ich upodmiotowienie. Rodzaj, formy i rozmiar tej pomocy powinny stymulować osobę niepełnosprawną do samodzielnego rozwiązywania własnych problemów, przy wsparciu ze strony pracownika socjalnego, który ma bezpośredni kontakt z osobą niepełnosprawną.

Poszczególne zadania w zakresie nowych rozwiązań środowiskowego wsparcia osób niepełnosprawnych będą podejmowane i realizowane przy współudziale organizacji pozarządowych.

W celu zdiagnozowania środowiska i szczegółowego rozpoznania potrzeb osób niepełnosprawnych PCPR będzie ściśle współpracował z miejscowymi organizacjami pozarządowymi, które znają potrzeby środowiska w tym zakresie.

8.4.1. Zadania do realizacji:

- zdiagnozowanie środowiska.
- pomoc w rozwiązywaniu problemów osób niepełnosprawnych i ich rodzin - informacja i poradnictwo,
- tworzenie warunków pełnej dostępności do usług opiekuńczych i specjalistycznych.

8.5. Zapewnienie osobom niepełnosprawnym pełnego dostępu do rehabilitacji społecznej, kultury, sportu, rekreacji i turystyki.

Realizacja tego celu przebiegać będzie w dwóch ząębających się płaszczyznach. Pierwsza z nich to prowadzenie rehabilitacji społecznej osób niepełnosprawnych poprzez działalność kulturalną, sportową, rekreację i turystykę. Druga to pełnoprawny udział osób niepełnosprawnych w kulturze, sporcie, rekreacji i turystyce.

8.5.1. Zakres działań - rehabilitacja społeczna.

Rehabilitacja jest procesem, którego celem jest umożliwienie osobom niepełnosprawnym osiągnięcie i utrzymanie optymalnego poziomu funkcjonowania. Rehabilitacja społeczna ma na celu umożliwianie osobom niepełnosprawnym uczestnictwa w życiu społecznym, czyli również w kulturze, sporcie i rekreacji. Do podstawowych form rehabilitacji społecznej zalicza się zwłaszcza uczestnictwo w:

- warsztatach terapii zajęciowej,
- turnusach rehabilitacyjnych,
- zespołach ćwiczeń fizycznych usprawniających psychoruchowo, rekreacyjnych i sportowych oraz innych zespołach aktywności społecznej, zgodnie z potrzebami osób niepełnosprawnych,
- integracyjnych imprezach kulturalnych, rekreacyjnych i sportowych.

Wymienione formy zawierają w sobie działalność kulturalną, sportową, rekreacyjną i turystyczną, choć nie zawsze jest to działalność podstawowa. I tak warsztaty terapii zajęciowej, które realizują również zadania w zakresie rehabilitacji zawodowej mają na celu ogólny rozwój i poprawę sprawności niezbędnych do prowadzenia przez osobę niepełnosprawną możliwie niezależnego, samodzielnego i aktywnego życia przez zastosowanie różnych technik terapii zajęciowej. Natomiast turnusy rehabilitacyjne są formą aktywnej rehabilitacji, połączoną z elementami wypoczynku, mającą na celu przede wszystkim ogólną poprawę sprawności, wyrobienie zaradności, pobudzenie i rozwijanie zainteresowań osób niepełnosprawnych.

Jednocześnie jest to działalność prowadzona głównie, a właściwie wyłącznie w środowisku samych osób niepełnosprawnych. Uczestnictwo osoby niepełnosprawnej w tych formach aktywności ma pozwolić jej na powrót lub wejście w życie społeczne i zawodowe. Powrót dotyczy tych osób niepełnosprawnych, które wcześniej jako najczęściej w pełni sprawne uczestniczyły w życiu społecznym i zawodowym. Natomiast wejście dotyczy tych osób, które najczęściej stały się niepełnosprawne do 16 roku życia.

Omówione powyżej działania realizowane są w powiecie włocławskim jak i w całym kraju głównie w oparciu o środki PFRON poprzez organizacje pozarządowe, zakłady pracy chronionej oraz w mniejszym stopniu przez takie instytucje jak specjalne placówki oświatowe i opiekuńcze.

Rehabilitacja społeczna jest bardzo ważnym elementem działań na rzecz osób niepełnosprawnych. Powinna być w następnych latach kontynuowana i rozszerzana we wszystkich wymienionych formach. Równocześnie należy zwiększyć efektywność działań w tym zakresie poprzez ich koordynację, popularyzację, kumulację środków oraz prowadzenie rzetelnej oceny rezultatów tych działań.

8.5.2. Zadania do realizacji:

- utworzenie WTZ poprzez pozyskanie dodatkowych środków PFRON na to zadanie,
- zwiększenie udziału osób niepełnosprawnych mających ograniczenia w komunikacji społecznej w turnusach rehabilitacyjnych,
- promowanie i wspieranie działań zmierzających do tworzenia organizacji pozarządowych działających na rzecz osób niepełnosprawnych.

8.6. Zakres działań - udział osób niepełnosprawnych w kulturze, sporcie, rekreacji i turystyce.

Każda osoba może w kulturze i sporcie uczestniczyć zarówno jako widz i jako twórca. Można być aktorem w teatrze i/lub być w tym teatrze widzem, można być kibicem piłkarskim i/lub zawodnikiem. Natomiast w turystyce i rekreacji w większości jesteśmy uczestnikami.

W ogólnospołecznym życiu kulturalnym i sportowym powiatu włocławskiego w małym procencie uczestniczą osoby niepełnosprawne. Wynika to głównie z istniejących barier architektonicznych, transportowych, w komunikowaniu się oraz mentalnych tkwiących w samych osobach niepełnosprawnych i ich najbliższym otoczeniu oraz barier mentalnych tkwiących w tzw. osobach sprawnych. Równie widoczny jest brak pomostu pomiędzy dość szeroko prowadzoną działalnością kulturalną, sportową, rekreacyjną i turystyką w środowisku osób niepełnosprawnych, a działalnością ogólnospołeczną.

8.6.1. Aby zapewnić osobom niepełnosprawnym pełny dostęp do kultury, sportu, rekreacji i turystyki należy przyjąć następujące **zadania do realizacji:**

- umożliwienie udziału osób niepełnosprawnych w imprezach masowych,
- promowanie sportu, rekreacji i turystyki wśród osób niepełnosprawnych,
- promowanie uczestnictwa osób niepełnosprawnych w Mistrzostwach Polski, Europy, Świata i Igrzyskach Paraolimpijskich.

8.7. Zwiększenie aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych poprzez realizację instrumentów rynku pracy określonych w ustawie o promocji zatrudnienia w odniesieniu do osób niepełnosprawnych zarejestrowanych jako bezrobotne i poszukujących pracy.

Rehabilitacja zawodowa jest istotnym elementem rehabilitacji kompleksowej i polega na ułatwieniu osobie niepełnosprawnej udziału w życiu zawodowym poprzez uzyskanie i utrzymanie zatrudnienia, a w konsekwencji awansu zawodowego poprzez udzielenie osobie niepełnosprawnej takich usług jak:

- ocena zdolności do pracy w oparciu o odpowiednie badania lekarskie i psychologiczne,
- poradnictwo zawodowe,
- przygotowanie zawodowe,
- dobór i wyposażenie odpowiedniego miejsca pracy, a w konsekwencji zatrudnienie,
- wspomaganie pozostawania w zatrudnieniu oraz dobór odpowiedniego sprzętu rehabilitacyjnego umożliwiającego bądź ułatwiającego wykonywanie pracy.

W konsekwencji prowadzi ona do integracji lub reintegracji społecznej. Rehabilitacja zawodowa powinna dotyczyć zarówno młodzieży uczącej się, zwłaszcza w szkołach zawodowych na różnych poziomach kształcenia, jak też osób w okresie aktywności zawodowej pozostających bez pracy lub funkcjonujących już w określonych środowiskach zawodowych. Należy tutaj postawić za cel przygotowanie do pracy oraz zapewnienie osobom niepełnosprawnym zatrudnienia zgodnego z ich możliwościami psychofizycznymi i posiadanymi kwalifikacjami zawodowymi. Rehabilitację zawodową powinno realizować się w kilku etapach:

Etap I - poradnictwo zawodowe oparte na ocenie zawodowej zdolności do pracy osoby niepełnosprawnej oraz pomocy w podjęciu decyzji zawodowej. Służy to podjęciu konkretnej decyzji dotyczącej wyboru zawodu oraz wyborowi drogi prowadzącej do kariery zawodowej. Zasadnym jest rozpoczęcie tego procesu najpóźniej w ostatniej klasie gimnazjum. Uczniowie bowiem, poza otrzymaniem kompleksowej informacji o możliwościach dalszego kształcenia (w tym także placówkach edukacji specjalnej i placówkach realizujących programy kształcenia integracyjnego) powinni posiadać możliwość korzystania z usług doradczych w zakresie wyboru zawodu zgodnie z posiadanymi predyspozycjami i zainteresowaniami, jednakże zawsze zgodnie z możliwościami psychofizycznymi oraz wymogami rynku pracy.

Poradnictwo zawodowe to również działania realizowane na rzecz osób, które zakończyły systematyczne kształcenie zawodowe i pozostają w zatrudnieniu bądź okresowo nie mają pracy. Usługi doradcze dla tych osób są świadczone przez doradców zawodowych, głównie zatrudnionych w powiatowych urzędach pracy. Bardzo istotnym jest umożliwienie tymże doradcom permanentnego podnoszenia kwalifikacji w zakresie doradztwa świadczonego na rzecz klientów niepełnosprawnych. Jednocześnie osoby niepełnosprawne muszą mieć zapewnione warunki lokalowe (w tym zniwelowane bariery architektoniczne) odpowiadające realizacji zasad poufności i dostępności do usług doradczych.

Bardzo ważnym elementem efektywnego prowadzenia poradnictwa zawodowego jest stworzenie i utrzymanie takiej współpracy pomiędzy doradcą a lekarzem, która będzie pozwalała na wzajemną współpracę w zakresie konsultacji lekarskich i psychologicznych prowadzących do medycznej i psychologicznej oceny możliwości podjęcia pracy w określonych zawodach.

Etap II - doskonalenie i przekwalifikowanie zawodowe, które dotyczy osób dorosłych. Można rozpatrywać etap ten w dwóch płaszczyznach działań:

szkolenia zawodowe, których celem jest przygotowanie osoby niepełnosprawnej do pracy poprzez nabycie odpowiednich kwalifikacji zawodowych. Istotny jest tutaj fakt zdobycia zarówno wiedzy teoretycznej jak też nabycie konkretnych umiejętności zawodowych. Prawidłowo prowadzona rehabilitacja zawodowa w okresie szkolenia powinna zapewnić jednocześnie nabycie i utrwalenie mechanizmów dotyczących skutecznych zachowań pożądaných w środowisku pracy. Szkolenia odnosić się muszą także do możliwości awansu zawodowego osób niepełnosprawnych. Należy zatem pamiętać o możliwościach wynikających z zapisów ustawy dotyczących zapewnienia zwrotu kosztów poniesionych na szkolenia osób niepełnosprawnych przez pracodawców. Kierunek i zakres treściowy szkolenia powinien być poprzedzany konsultacją z doradcą zawodowym.

renty szkoleniowe dla osób szczególnie narażonych na choroby zawodowe i wypadki przy pracy, pobierających przez dłuższy okres świadczenia z tytułu czasowej niezdolności do pracy. Przy ścisłym udziale ZUS tę grupę

osób należy kierować na szkolenia w zawodach konkurencyjnych dla otwartego rynku pracy, oczywiście z uwzględnieniem możliwości szkolenia osoby niepełnosprawnej ze względu na jej dotychczasowe doświadczenie zawodowe i posiadany poziom wykształcenia.

Etap III - zatrudnienie lub podjęcie samodzielnej działalności gospodarczej. Zatrudnienie osób niepełnosprawnych należy traktować jako jeden z najistotniejszych etapów rehabilitacji zawodowej. Dobór miejsca zatrudnienia koniecznie musi być dostosowany do stopnia uszkodzenia organizmu oraz przygotowania osoby niepełnosprawnej do pracy. Zatrudnienie może być realizowane zarówno w zwykłych zakładach pracy, czyli na tzw. otwartym rynku pracy jak też w zakładach pracy chronionej lub zakładach aktywności zawodowej. W krajach Unii Europejskiej istnieje tendencja do zatrudniania osób niepełnosprawnych w zwykłych zakładach pracy, zgodnie z zasadą zawodowej integracji oraz w zakładach aktywności zawodowej.

Osoba niepełnosprawna zarejestrowana w powiatowym urzędzie pracy jako bezrobotna lub poszukująca pracy, nie pozostająca w zatrudnieniu, może ubiegać się także o środki z PFRON na podjęcie działalności gospodarczej, rolniczej albo na wniesienie wkładu do spółdzielni socjalnej. Daje to możliwość pracy na własny rachunek.

Etap IV - wspieranie pozostawania w zatrudnieniu. Proces ten dotyczy szczególnie początkowego okresu zatrudnienia mającego na celu ułatwienie osobie niepełnosprawnej procesu adaptacji zawodowej oraz przystosowanie się do wykonywania zadań zawodowych i funkcjonowania w nowym środowisku pracy, zarówno w jego sensie fizycznym jak i społecznym.

8.7.1. Rynek pracy dla osób niepełnosprawnych

Pomimo ciągle rosnącej świadomości społecznej dotyczącej rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych nadal obserwuje się niejednokrotnie utrudnione wejście na rynek pracy zwłaszcza osób z upośledzeniem umysłowym i zaburzeniami psychicznymi. Rynek pracy dla osób niepełnosprawnych jest ciągle jeszcze kojarzony z miejscami pracy w zakładach pracy chronionej. Szalenie istotne zatem, staje się przedsięwzięcie działań na rzecz wzrostu świadomości pracodawców z otwartego rynku pracy na temat rodzajów niepełnosprawności i rzeczywistych ograniczeń zawodowych z nich wynikających. Zawsze jednak pewna grupa osób niepełnosprawnych będzie najlepiej funkcjonowała w zakładach aktywności zawodowej i zakładach pracy chronionej ze względu na rodzaj schorzeń warunkujących niepełnosprawność.

Osoby niepełnosprawne, w zależności od stopnia uszkodzenia organizmu i przygotowania do pracy, powinny być zatrudniane w zwykłych zakładach pracy, czyli na tzw. otwartym rynku, w zakładach pracy chronionej lub zakładach aktywności zawodowej.

Obecnie obserwuje się w Unii Europejskiej tendencję do zatrudniania osób niepełnosprawnych w zwykłych zakładach, zgodnie z zasadą zawodowej integracji.

8.7.2. Zadania do realizacji:

- poradnictwo zawodowe dla osób niepełnosprawnych,
- opracowanie i rozpowszechnienie ulotek oraz broszur informacyjnych dla pracodawców mogących zatrudniać osoby niepełnosprawnych,
- organizacja szkoleń zawodowych i przekwalifikujących,
- objęcie szerokiej grupy osób niepełnosprawnych zarejestrowanych w PUP formą warsztatową z zakresu nauki umiejętności poszukiwania pracy i otrzymywania zatrudnienia,
- włączenie organizacji pozarządowych w realizację zadań z zakresu rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych,
- promowanie wśród pracodawców zatrudniania osób niepełnosprawnych,
- regulowanie zobowiązań dotyczących kosztów rehabilitacji zawodowej z umów zawartych z pracodawcami,
- udzielanie osobom niepełnosprawnym dotacji na rozpoczęcie działalności gospodarczej.

8.7.3. Zapewnienie konsultacji społecznej wszystkich działań dotyczących osób niepełnosprawnych w fazie ich planowania, wdrażania oraz ewaluacji z samorządną reprezentacją środowiska.

Realizacja tego celu operacyjnego będzie wykonaniem Uchwały Sejmiku RP z dnia 1 sierpnia 1997 roku Karty Praw Osób Niepełnosprawnych, która gwarantuje osobom niepełnosprawnym prawo do posiadania samorządnej reprezentacji środowiska oraz konsultowanie z nim wszelkich projektów aktów prawnych dotyczących osób

niepełnosprawnych. Będzie również realizacją art.35a, ust.1, pkt 4 ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, który wymienia jako jedno z zadań powiatu: "współpracę z organizacjami pozarządowymi i fundacjami działającymi na rzecz osób niepełnosprawnych w zakresie rehabilitacji społecznej i zawodowej tych osób".

Obecnie na terenie powiatu włocławskiego działają na rzecz osób niepełnosprawnych 4 organizacje pozarządowe, które zrzeszają osoby niepełnosprawne lub członków ich rodzin. Najczęściej obejmują jeden rodzaj niepełnosprawności, często zrzeszają osoby w ramach jednej grupy chorób. Część prowadzi działalność cykliczną, część działalność stałą. Różnicuje je również liczebność członków. W środowisku można podać jedynie nieliczne przykłady realizacji wspólnych przedsięwzięć, czy stałej współpracy. Brak jest również znajomości, a co za tym idzie, zrozumienia potrzeb innych rodzajów niepełnosprawności poza obejmowanym przez daną organizację.

8.7.4. Zadania do realizacji:

- wspieranie działań integrujących środowisko osób niepełnosprawnych,
- bieżące informowanie osób niepełnosprawnych o działaniach do nich kierowanych,
- wspieranie inicjatyw dotyczących osób niepełnosprawnych wnoszonych przez reprezentację środowiska,
- promocja pracy społecznej osób działających w organizacjach pozarządowych.

9. Główni realizatorzy programu i zakres ich działań.

9.1. PCPR.

- podejmowanie działań zmierzających do ograniczania skutków niepełnosprawności,
- współpraca z organizacjami pozarządowymi i fundacjami działającymi na rzecz osób niepełnosprawnych, w zakresie rehabilitacji społecznej i zawodowej tych osób,
- dofinansowanie:
 - a) uczestnictwa osób niepełnosprawnych i ich opiekunów w turnusach rehabilitacyjnych,
 - b) sportu, kultury, rekreacji i turystyki osób niepełnosprawnych,
 - c) zaopatrzenia w sprzęt rehabilitacyjny, przedmioty ortopedyczne i środki pomocnicze przyznawane osobom niepełnosprawnym na podstawie odrębnych przepisów,
 - d) likwidacji barier architektonicznych, w komunikowaniu się i technicznych, w związku z indywidualnymi potrzebami osób niepełnosprawnych,
 - e) rehabilitacji dzieci i młodzieży,
 - f) usług tłumacza języka migowego lub tłumacza-przewodnika,
- udzielanie osobom niepełnosprawnym jednorazowych środków na podjęcie działalności gospodarczej, rolniczej albo na wniesienie wkładu do spółdzielni socjalnej,
- udzielanie dofinansowania do 50% oprocentowania kredytów bankowych, zaciągniętych przez osoby niepełnosprawne na kontynuowanie działalności gospodarczej lub na prowadzenie własnego lub dzierżawionego gospodarstwa rolnego,
- finansowanie z Funduszu wydatków na instrumenty lub usługi rynku pracy określone w ustawie o promocji, w odniesieniu do osób niepełnosprawnych zarejestrowanych jako poszukujące pracy, niepozostające w zatrudnieniu,
- zwrot kosztów poniesionych przez pracodawcę na adaptację pomieszczeń zakładu pracy, nabycie urządzeń i oprogramowania na potrzeby osób niepełnosprawnych w związku z przystosowaniem tworzonych lub istniejących stanowisk pracy dla tych osób, stosownie do potrzeb wynikających z ich niepełnosprawności,
- zwrot miesięcznych kosztów zatrudnienia pracowników pomagających pracownikowi niepełnosprawnemu w pracy w zakresie czynności ułatwiających komunikowanie się z otoczeniem, a także czynności niemożliwych lub trudnych do samodzielnego wykonania przez pracownika niepełnosprawnego na stanowisku pracy,
- zwrot kosztów poniesionych przez pracodawcę na wyposażenie stanowisk pracy dla osób niepełnosprawnych,
- finansowanie kosztów szkolenia i przekwalifikowania zawodowego osób niepełnosprawnych.

9.2. Powiatowy Urząd Pracy.

- podejmowanie działań zmniejszających skutki niepełnosprawności,

- pośrednictwo pracy i poradnictwo zawodowe dla osób niepełnosprawnych, ich szkolenie oraz przekwalifikowanie,
- współpraca z organami rentowymi w zakresie wynikającym z odrębnych przepisów,
- finansowanie wydatków na instrumenty lub usługi rynku pracy określone w ustawie o promocji, w odniesieniu do osób niepełnosprawnych zarejestrowanych jako poszukujące pracy niepozostające w zatrudnieniu,
- doradztwo organizacyjno-prawne i ekonomiczne w zakresie działalności gospodarczej lub rolniczej podejmowanej przez osoby niepełnosprawne,
- współpraca z organizacjami pozarządowymi i fundacjami działającymi na rzecz osób niepełnosprawnych w zakresie rehabilitacji społecznej i zawodowej tych osób.

9.3. Organizacje pozarządowe.

Obecnie na terenie powiatu włocławskiego działają na rzecz osób niepełnosprawnych 4 organizacje pozarządowe tj.:

- *Stowarzyszenie Osób i Rodzin Osób Niepełnosprawnych oraz Rodzin patologicznych „Życzliwe Serce” w Izbicy Kuj.*
- *Stowarzyszenie Osób i Rodzin Osób Niepełnosprawnych oraz Rodzin Patologicznych w Boniewie,*
- *Stowarzyszenie Rodzin Niepełnosprawnych i Rodzin Patologicznych w Fabiankach,*
- *Stowarzyszenie Na Rzecz Dzieci Niepełnosprawnych i Dzieci z Rodzin Patologicznych w Brześciu Kujawskim.*

Organizacje pozarządowe działające na rzecz osób niepełnosprawnych spełniają szereg ról, w tym:

- określają potrzeby i priorytety dotyczące życia osób niepełnosprawnych,
- przyczyniają się do podnoszenia świadomości społeczeństwa i propagowania zmian,
- stwarzają możliwości rozwijania umiejętności w różnych dziedzinach oraz zapewnienia swoim członkom wzajemnego wsparcia i wymianę informacji,
- reprezentują środowiska osób niepełnosprawnych,
- prowadzą działania w zakresie rehabilitacji społecznej, zawodowej i leczniczej na rzecz swoich członków.

9.4. Harmonogramem realizacji.

Cele operacyjne	Planowane zadania	Charakter zadania	Realizator zadania
Kształtowanie i rozwijanie świadomości społecznej w zakresie dostrzegania i rozumienia problemów osób niepełnosprawnych.	1 Działania informacyjno-edukacyjne przybliżające problemy osób niepełnosprawnych i organizacji społecznych działających na ich rzecz.	ciągły	PCPR
	2. Zagwarantowanie warunków do udziału osób niepełnosprawnych w imprezach organizowanych przez Powiat i Miasto - informacja i promocja imprez w miejscach dostępnych dla osób niepełnosprawnych.	ciągły	PCPR
	3. Opracowanie i prowadzenie strony internetowej dotyczącej problemów osób niepełnosprawnych w zakresie informacji, ulg, przepisów.	ciągły	PCPR
Zwiększenie dostępu do zaopatrzenia w przedmioty ortopedyczne, środki pomocnicze i sprzęt rehabilitacyjny	1. Wspieranie leczenia i rehabilitacji szerokim poradnictwem i wsparciem pracowników socjalnych oraz samych osób niepełnosprawnych i członków ich rodzin.	ciągły	PCPR

	2. Działania zmierzające do pełnego i adekwatnego w stosunku do rodzaju i stopnia niepełnosprawności zaopatrzenia w przedmioty ortopedyczne, środki pomocnicze i sprzęt rehabilitacyjny, poprzez szeroką informację udzielaną osobom niepełnosprawnym przez pracowników PCPR.	ciągły	PCPR
Likwidacja barier architektonicznych, barier technicznych oraz barier w komunikowaniu się	1. Systematyczne dostosowywanie mieszkań do potrzeb osób niepełnosprawnych - likwidacja barier.	ciągły	PCPR
	2. Tworzenie warunków społecznej komunikacji osób niepełnosprawnych.	ciągły	PCPR
	3. Pozyskiwanie środków na likwidację barier architektonicznych w instytucjach użyteczności publicznej, zajmujących się działalnością na rzecz osób niepełnosprawnych.	ciągły	PCPR
Zapewnienie dostępu do dóbr i usług umożliwiających pełne uczestnictwo w życiu społecznym.	1. Zdiagnozowanie środowiska.	jednorazowy	PCPR
	2. Pomoc w rozwiązywaniu problemów osób niepełnosprawnych i ich rodzin - informacja i poradnictwo.	ciągły	PCPR
	3. Tworzenie warunków pełnej dostępności do usług opiekuńczych i specjalistycznych.	ciągły	PCPR
Zapewnienie osobom niepełnosprawnym pełnego dostępu do kultury, sportu, rekreacji i turystyki. I. Zakres działań - rehabilitacja społeczna II. Zakres działań - udział osób niepełnosprawnych w kulturze, sporcie, rekreacji i turystyce.	1. Utworzenie WTZ poprzez pozyskanie dodatkowych środków PFRON na to zadanie.	jednorazowy	PCPR
	2. Zwiększenie udziału osób niepełnosprawnych mających ograniczenia w komunikacji społecznej w turnusach rehabilitacyjnych.	ciągły	PCPR
	3. Promowanie i wspieranie działań zmierzających do tworzenia organizacji pozarządowych działających na rzecz osób niepełnosprawnych.	ciągły	PCPR
	4. Umożliwienie udziału osób niepełnosprawnych w imprezach masowych.	ciągły	PCPR
	5. Promowanie sportu, rekreacji i turystyki wśród osób niepełnosprawnych.	ciągły	PCPR
	6. Promowanie uczestnictwa osób niepełnosprawnych w Mistrzostwach Polski, Europy,	ciągły	PCPR

	Świata i Igrzyskach Paraolimpijskich.		
Zwiększenie aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych poprzez realizację instrumentów rynku pracy określonych w ustawie o promocji zatrudnienia w odniesieniu do osób niepełnosprawnych zarejestrowanych jako bezrobotne i poszukujących pracy.	1. Poradnictwo i doradztwo zawodowe dla osób niepełnosprawnych.	ciągły	PUP/PCPR
	2. Opracowanie i rozpowszechnienie ulotek oraz broszur informacyjnych dla pracodawców mogących zatrudniać osoby niepełnosprawne.	ciągły	PUP/PCPR
	3. Organizacja szkoleń zawodowych i przekwalifikowujących.	ciągły	PUP
	4. Objęcie szerokiej grupy osób niepełnosprawnych zarejestrowanych w PUP formą warsztatową z zakresu nauki umiejętności poszukiwania pracy i utrzymywania zatrudnienia.	ciągły	PUP/PCPR
	5. Włączenie organizacji pozarządowych w realizację zadań z zakresu rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych.	ciągły	PUP/PCPR
	6. Promowanie wśród pracodawców zatrudniania osób niepełnosprawnych.	ciągły	PUP/PCPR
	7. Regulowanie zobowiązań dot. kosztów rehabilitacji zawodowej z umów zawartych z pracodawcami.	ciągły	PCPR
	8. Subsydowane zatrudnienie poprzez m.in. prace interwencyjne, dotacje na stworzenie stanowiska pracy, boni zatrudnieniowe, dotacje na własną działalność gospodarczą.	ciągły	PCPR
	9. Realizacja na rzecz osób niepełnosprawnych studiów podyplomowych i staży.	ciągły	PUP
Zapewnienie konsultacji społecznej wszystkich działań dotyczących osób niepełnosprawnych w fazie ich planowania, wdrażania oraz ewaluacji z samorządną reprezentacją środowiska	1. Wypracowanie modelu konsultacji społecznej w zakresie rozwiązań dotyczących osób niepełnosprawnych poprzez wyłonienie reprezentatywnego przedstawicielstwa tego środowiska.	jednorazowy	PCPR
	2. Wspieranie działań integrujących środowisko osób niepełnosprawnych.	ciągły	PUP/PCPR
	3. Bieżące informowanie osób niepełnosprawnych o działaniach do nich kierowanych.	ciągły	PUP/PCPR
	4. Wspieranie inicjatyw dotyczących osób niepełnosprawnych wnoszonych przez reprezentację środowiska.	ciągły	PUP/PCPR

	5.Promocja pracy społecznej osób działających w organizacjach pozarządowych.	ciągły	PUP/PCPR
--	--	--------	----------

10. Źródła finansowania.

Zawarte w Powiatowym programie działań na rzecz osób niepełnosprawnych na lata 2016 -2025 cele i działania wymagają odpowiedniego finansowania. Źródła, dzięki którym zaplanowane działania możliwe są do realizacji można podzielić na następujące grupy:

- 1.Środki własne powiatu.
- 2.Dotacje z budżetu państwa.
- 3.Fundusz celowe (PFRON, FP).
- 4.Środki zewnętrzne, w tym z Unii Europejskiej.

Szczegółowe określenie wysokości planowanych środków na realizację zadań przewidzianych w Programie nie jest możliwe ze względu na długi okres obowiązywania dokumentu, a także brak stałych, długookresowych źródeł finansowania.